

“โต๊ะ” ของชาวเลฝั่งอันดามัน: อัตลักษณ์และการสร้างความหมาย
ในพื้นที่พิธีกรรมสู่บริบทการท่องเที่ยว

“Toh” of the Sea Gypsies on the Andaman Coast:
Identity and Creating Meanings in Ritual Areas within the Tourism Context

รุ่งรัตน์ ทองสกุล¹
Rungrat Thongsakul¹

Received: August 29, 2025
Revised: March 23, 2026
Accepted: April 1, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน 2) อัตลักษณ์และการดำรงชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน 3) รูปแบบความเชื่อ พิธีกรรม และการสร้างความหมาย ในพื้นที่พิธีกรรมเกี่ยวกับ “โต๊ะ” ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน และ 4) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ “โต๊ะ” ของชาวเลฝั่งอันดามันในบริบทการท่องเที่ยว โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการเก็บข้อมูลสนามกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในพื้นที่จังหวัดฝั่งอันดามัน 5 จังหวัด 8 พื้นที่ ด้วยวิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่ม วิเคราะห์ปรากฏการณ์สนามโดยใช้แนวคิดและทฤษฎีเชิงบูรณาการ เช่น ทฤษฎีหน้าที่นิยม สัญวิทยาแนวคิดอัตลักษณ์ การดำรงชาติพันธุ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ภูมิปัญญาวัฒนธรรม มาใช้ประกอบการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1. ชาวเลอุรักลาไว้อย มอแกน และมอแกลน มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ ก่อนจะตั้งถิ่นฐานกระจายทั่วชายฝั่งอันดามัน และพัฒนาเป็นชุมชน ความผูกพันกับทะเลทำให้วิถีชีวิตถูกกำหนดด้วยทรัพยากร และความเชื่อดั้งเดิม 2. ชาวเลยังคงรักษาอัตลักษณ์ และการดำรงชาติพันธุ์ที่ยึดโยงกับบรรพบุรุษ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านความเชื่อ “โต๊ะ” ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ 3. รูปแบบความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวเลเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการบูชาทะเล วิญญาณบรรพบุรุษ และสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเครือญาติ โดยมี “โต๊ะหมอ” ผู้ประกอบพิธีกรรม ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่พิธีกรรม และ 4. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ “โต๊ะ” เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว แต่เสี่ยงต่อการทำให้เป็น “สินค้า” หากขาดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม การศึกษาครั้งนี้จึงเห็นว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับ “โต๊ะ” เป็นการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ การดำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และเป็นเครื่องมือสื่อสารตัวตนต่อสังคมภายนอก

คำสำคัญ: โต๊ะ, ชาวเลฝั่งอันดามัน, พิธีกรรม, อัตลักษณ์, การท่องเที่ยว

Abstract

The objectives of this research were to study: 1) the historical development of the Andaman Sea Gypsies, 2) their ethnic identity and preservation, 3) the forms of beliefs, rituals, and meaning-creating in ritual areas related to “Toh,” and 4) the cultural landscapes associated with “Toh” within the tourism context. This qualitative research emphasized fieldwork conducted in five provinces and

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต (Lecturer, Program in Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Phuket Rajabhat University) Email: rungrat.t@pkr.ac.th

eight areas along the Andaman coast. Data were collected through observation, interviews, and focus group discussions. The analysis of field phenomena was guided by integrated theories and concepts, including Functionalism, Semiotics, Identity, Ethnic Preservation, Cultural Landscapes, and Cultural Wisdom, to understand the complex relationships between humans, culture, and the environment. The findings were presented through descriptive and analytical approaches.

The study revealed four key findings. First, the Urak Lawoi, Moken, and Moklen have undergone historical developments closely linked to their environment and ecosystems before eventually settling across the Andaman coastline and forming communities. Their strong connection to the sea has shaped their way of life through resource dependence and traditional beliefs. Second, sea Gypsies has continued to maintain their identity and ethnic preservation linked to their ancestors and sacred beings through the belief in “Toh,” which reflected the relationship between humans and nature. Third, the forms of Sea Gypsy beliefs and rituals have symbolized reverence for the sea and ancestral spirits while fostering kinship ties. Ritual leaders known as “Toh Mo” served as intermediaries between humans and the sacred within the ritual areas. Finally, the cultural landscapes associated with “Toh” represent valuable cultural resources that attracted tourism; however, they were at risk of commodification if appropriate management participation was lacking. This study concludes that rituals related to “Toh” serve as a means of maintaining the relationship between humans and nature, preserving ethnic identity, and acting as a communication tool for self-representation to the outside society.

Keywords: Toh, Sea Gypsies on the Andaman Coastline, Rituals, Identity, Tourism

บทนำ

กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลพื้นที่ฝั่งทะเลอันดามัน อาศัยอยู่ในจังหวัดภูเก็ต พังงา ระนอง กระบี่ และสตูล แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ อูรักลาโว้ย (Urak Lawoi) เป็นชาวเลที่มีภาษาพูดเฉพาะแตกต่างจากกลุ่มอื่น และอาศัยอยู่ตามเกาะแก่งต่าง ๆ ในจังหวัดภูเก็ต กระบี่ และสตูล มอแกน (Moklen) เป็นชาวเลที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ชายฝั่งทะเล มีวิถีชีวิตผสมผสานกับสังคมสมัยใหม่ อาศัยอยู่ในจังหวัดภูเก็ต และพังงา และมoken (Moken) เป็นชาวเลที่มีวิถีชีวิตอยู่กับทะเลมากกว่าบนฝั่ง มักสื่อสารด้วยภาษามอแกน และอาศัยตามเกาะแก่งต่าง ๆ ในจังหวัดภูเก็ต พังงา และระนอง (นฤมล อรุโณทัย, 2557, น. 29; ปรีดา คงแป้น, 2555, น. 11-12) จะเห็นว่าชาวเลทั้ง 3 กลุ่มเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีได้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยที่มีอัตลักษณ์เฉพาะของตนเอง เช่น ภาษา วิถีชีวิต การตั้งถิ่นฐาน โดยมีรากฐานร่วมกันในฐานะกลุ่มชนที่พึ่งพาทะเลเป็นศูนย์กลางของชีวิต

ด้วยวิถีชีวิตที่ผูกพันกับท้องทะเลจนเรียกว่าเกิด และตายในทะเล ชาวเลจึงหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อให้การดำรงชีพแคล้วคลาดปลอดภัย และประสบความสำเร็จในการทำมาหากิน พวกเขาจึงมีความเชื่อเรื่องผีหรือวิญญาณต่าง ๆ ที่เรียกว่า “โต๊ะ” มีศาลประจำชุมชนเป็นที่สถิตของ “โต๊ะ” และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม โดยเชื่อว่า “โต๊ะ” มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้เกิดคุณหรือโทษได้ จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงออกถึงความเคารพ

“โต๊ะ” วิญญาณบรรพบุรุษที่ชาวเลยกย่องให้เป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ทางจิตวิญญาณที่สร้างปรากฏการณ์ทางสัญญาณในคติความเชื่อผ่านสื่อสัญลักษณ์มนุษย์ สัตว์ พืช หรือสิ่งไม่มีชีวิต จากความหลากหลายทางรูปธรรมกลายเป็น “Signifier” รูปสัญญาณในความหมายที่เป็นเทพทางจิตวิญญาณซึ่งเป็นสิ่งสมมุติ มีการประจุความหมายให้กลายเป็น “Signified” ว่า “โต๊ะ” เป็นเทพที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นความเชื่อทางอุดมคติที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เพื่อสื่อความหมายของสัญลักษณ์ ด้วยการใส่รหัสความหมายในฐานะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทับซ้อนทางสัญญาณของเทพอันศักดิ์สิทธิ์ในอีกมิติโดยชาวเลเชื่อว่ามิดวงวิญญาณบรรพบุรุษสิงสถิตอยู่ และมีพลังอำนาจที่สามารถปฏิบัติการณ์ผ่านผู้ประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า “โต๊ะหมอ” ทำหน้าที่เป็น “ตัวกลาง” เชื่อมโยงวิญญาณบรรพบุรุษกับมนุษย์ ภายใต้การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในประเด็นนี้ ประสิทธิ์ เอื้อตระกูลวิทย์ (2534, น. 107) กล่าวว่า ชาวเลเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของไทยที่ดำรงชีวิต

แบบดั้งเดิม มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างเหนียวแน่น มีการนับถือเทวดา ผี วิญญาณบรรพบุรุษ มีความเชื่อทางไสยศาสตร์ โชคลาง ดังที่ จารุวัฒน์ นวลไย, เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี และเรวดี อังโพธิ์ (2564, น. 14) กล่าวถึงพิธีกรรมสำคัญอย่างหนึ่งของชาวเล คือ พิธีกรรมแก้บน ว่าเป็นการเซ่นสรวงวิญญาณของบรรพบุรุษ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่อธิษฐานไว้ เมื่อประสบความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการจะมีการทำพิธีแก้บน

เรื่องเล่าหรือตำนานเกี่ยวกับ “โตะ” กลายเป็นความเชื่อ ความศรัทธาที่ส่งผลต่อแนวคิด ค่านิยม วิถีปฏิบัติที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม และกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเล โดยมีบุคคลสำคัญ คือ “โตะหมอ” ทำหน้าที่ประสานความเชื่อมโยงส่งต่อความศรัทธาไปยัง “โตะ” เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้น และดำรงอยู่ในชุมชนชาวเล ณ รัฐฉาน ปรียานิตย์ (2556, น. 230-231) กล่าวว่า เมื่อไม่มีคำอธิบายในทางวิทยาศาสตร์อย่างชัดเจนเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ จึงต้องยอมรับกันต่อไปว่าความศักดิ์สิทธิ์ไม่มีอยู่ในธรรมชาติ แต่เป็นประดิษฐกรรมทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อรับมือกับความเกรงกลัวปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มนุษย์ไม่เข้าใจถึงที่มาที่ไป รวมถึงความรู้สึกที่ไม่มั่นคงปลอดภัย เมื่อต้องเผชิญกับความแปรปรวนทางธรรมชาติ จึงแสดงพฤติกรรมทางสังคมผ่านพิธีกรรม ประเพณี และวิถีชีวิตที่อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ

ความเชื่อทางจิตวิญญาณของชาวเลที่ปรากฏในรูปแบบของ “โตะ” สะท้อนถึงพลังศรัทธาที่เกิดจากความเชื่อในรูปแบบสัญลักษณ์ของพิธีกรรม และนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติอย่างชัดเจน ในประเด็นนี้ วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยก้าว (2549) กล่าวถึงความเชื่อลักษณะดังกล่าวว่า เป็นรูปแบบความเชื่ออันเนื่องด้วยบุคลาธิษฐาน เพื่อให้สิ่งที่มีอยู่เหนือธรรมชาติ มีจิตวิญญาณ มีพละนาภาพ มนุษย์จึงสร้างวิถีปฏิบัติบูชาในลักษณะต่าง ๆ เพื่อแสดงความกตัญญูรู้คุณ อย่างไรก็ตาม ด้วยค่านิยมทางวัตถุที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้นทำให้ความเชื่อดั้งเดิมเริ่มลดบทบาทลง ดังที่ ศิรินันต์ สุวรรณโมลี (2558, น. 124) กล่าวว่า ชาวเลรับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา ส่งผลต่อการยอมรับค่านิยมทางวัตถุมากขึ้น การศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่นำไปสู่ความเชื่อเกี่ยวกับ “โตะ” การประกอบพิธีกรรมเพื่อชำระอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวเลจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพื่อศึกษาค้นคว้าในเชิงลึก และเพื่อค้นหาคำตอบก่อนที่อัตลักษณ์ของชาวเลจะสูญหายไปด้วยวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามา

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในการศึกษาเรื่อง “โตะ” ของชาวเลฝั่งอันดามัน : อัตลักษณ์และการสร้างความหมายในพื้นที่พิธีกรรมสู่บริบทการท่องเที่ยว ทั้งนี้ เพื่อศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวกับ “โตะ” ของชาวเลที่สัมพันธ์กับเรื่องเล่า ตำนาน พิธีกรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ความเป็นตัวตน การสำนึก และอารมณ์ไว้ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ที่สร้างคุณค่าและน่าสนใจ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจชาวเลที่ความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์กำลังเปลี่ยนแปลงและเสี่ยงต่อการสูญหายตามสภาพสังคม จึงส่งผลกระทบต่อสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจ ด้วยเพราะมุ่งเน้นและให้ค่าต่อสิ่งที่สร้างรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อการจัดเก็บ การอนุรักษ์ตำนาน ความเชื่อ พิธีกรรมไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวเล รวมถึงผู้สนใจที่จะศึกษาข้อมูลในอนาคต ตลอดจนเป็นประโยชน์ในบริบทของการท่องเที่ยวในพื้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามันอาศัยอยู่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน
2. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ และการอ้างชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน
3. เพื่อศึกษารูปแบบความเชื่อ พิธีกรรม และการสร้างความหมายในพื้นที่พิธีกรรมเกี่ยวกับ “โตะ” ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน
4. เพื่อนำเสนอภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ “โตะ” ของชาวเลฝั่งอันดามันในบริบทการท่องเที่ยว

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เน้นการวิจัยภาคสนาม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ฝั่งอันดามัน 5 จังหวัด จำนวน 8 พื้นที่ ได้แก่ 1) ชาวเลอุรักลาไว้อยู่ พื้นที่เกาะสิเหร่ จังหวัดภูเก็ต เกาะจำ จังหวัดกระบี่ และเกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล 2) ชาวเลมอแกน พื้นที่ราไวย์ จังหวัดภูเก็ต หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา เกาะพยาม จังหวัดระนอง และ 3) ชาวเลมอกลอน พื้นที่บ้านหินลูกเดียว และบ้านทับปลา จังหวัดพังงา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล เพื่อสร้างพื้นฐานความเข้าใจอดีตของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในวิถีดั้งเดิมก่อนสมัยรัฐชาติกับวิถีที่เปลี่ยนไปหลังประเทศสยามสู่การปรับตัวจนสร้างถิ่นฐานอย่างถาวร การปรับตัวหลังเกิดภัยพิบัติสึนามิ การต่อสู้ทางสิทธิของตนเองเพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ทางวัฒนธรรม และพื้นที่ทางจิตวิญญาณ การศึกษาอัตลักษณ์และการดำรงชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลผ่านตำนาน ความเชื่อ พิธีกรรม และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม การศึกษารูปแบบความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ “โຕ้ะ” ในฐานะบุคลาธิษฐาน โดยมุ่งวิเคราะห์การสร้างความหมายในพื้นที่พิธีกรรม บทบาทของ “โຕ้ะหมอ” ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ และกระบวนการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ระหว่างมนุษย์ วิญญาณบรรพบุรุษ และธรรมชาติ โดยสร้างความหมายในพื้นที่พิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลให้กลายเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม เป็นปรากฏการณ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมถึงการสื่อสารประเพณี และพิธีกรรมในบริบทการท่องเที่ยว ผ่านการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน

ขอบเขตด้านเวลา

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามตั้งแต่เดือนเมษายน 2567 – พฤษภาคม 2568 ครอบคลุมช่วงเวลาของพิธีกรรมสำคัญตามฤดูกาล จำนวน 3 พิธีกรรม ได้แก่ 1) พิธีลอยเรือของชาวเลอุรักลาไว้อยู่ พื้นที่เกาะสิเหร่ จังหวัดภูเก็ต และเกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล ตรงกับขึ้น 13 - 15 ค่ำ เดือน 6 และเดือน 11 (ตามจันทรคติ) พื้นที่เกาะจำ จังหวัดกระบี่ ตรงกับแรม 3 ค่ำ หรือ 5 ค่ำ เดือน 6 (ตามจันทรคติ) 2) พิธีเห่เอ็นหลอโงของชาวเลมอแกน พื้นที่หมู่เกาะสุรินทร์ จังหวัดพังงา ตรงกับขึ้น 15 ค่ำ - แรม 2 ค่ำ เดือน 5 (ตามจันทรคติ) ส่วนพื้นที่ราไวย์ จังหวัดภูเก็ต และเกาะพยาม จังหวัดระนอง ปัจจุบันไม่มีการประกอบพิธีกรรม และ 3) พิธีนอหนาดของชาวเลมอกลอน พื้นที่บ้านหินลูกเดียว จังหวัดพังงา ตรงกับขึ้น 13-15 ค่ำ เดือน 3 (ตามจันทรคติ)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 40 คน ได้แก่ 1) ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล ผู้ประกอบพิธีกรรมที่มีความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม การสืบทอด และการดำรงอยู่ของพิธีกรรม เกิด เติบโต และอาศัยในพื้นที่ที่ศึกษา และยังคงประกอบพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 5 ปี เลือกแบบเจาะจงพื้นที่ละ 2 คน รวม 16 คน 2) ผู้นำชุมชนที่มีความรู้เกี่ยวกับชุมชนนั้น ๆ พื้นที่ละ 2 คน รวม 16 คน และ 3) นักวิชาการด้านวัฒนธรรม มัคคุเทศก์ นักเล่าเรื่องชุมชน บุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับชาวเล หรือผู้ปฏิบัติงานด้านการท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยว รวม 8 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ภาพถ่าย วิดีทัศน์ ควบคู่กับการเก็บข้อมูลเชิงลึกที่เน้นปฏิบัติการวิจัยสนามในพื้นที่ที่ศึกษา และพื้นที่นอกชุมชนตามบริบทของพิธีกรรมที่จัดขึ้น โดยเน้นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งแบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม การสนทนาและประชุมกลุ่มย่อย ตลอดจนการบันทึกข้อมูลภาคสนามอย่างเป็นระบบ เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการประกอบการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ผลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลมาสังเคราะห์เนื้อหา โดยจัดระบบขั้นตอนการวิเคราะห์ เพื่อจำแนกประเภทของข้อมูล การอธิบายการวิเคราะห์ความหมาย ปรากฏการณ์ที่พบ การแปลความหมายของปรากฏการณ์ การเรียบเรียงข้อมูล และสรุปข้อค้นพบด้วยวิธีการพรรณนา ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยโดยใช้แนวคิดและทฤษฎีเชิงบูรณาการ เพื่อพรรณนาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์สนาม ได้แก่ ทฤษฎีหน้าที่นิยม เพื่อทำความเข้าใจบทบาท หน้าที่ของความเชื่อและพิธีกรรมในฐานะกลไกทางสังคมที่ช่วยรักษาความสมดุล ความเป็นระเบียบ และความต่อเนื่องของชุมชนชาวเลฝั่งอันดามัน

แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ และการอ้างชาติพันธุ์ เพื่ออธิบายความเป็นมา โครงสร้างความสัมพันธ์ ความเป็นพลวัต และกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน ทฤษฎีสัญวิทยา เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสร้างความหมายผ่านสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการประดิษฐ์สร้างสัญลักษณ์ในรูปแบบความเชื่อเชิงบุคลาธิษฐานที่เรียกว่า “โติ๊ะ” แนวคิดเรื่องพิธีกรรม เพื่อวิเคราะห์บทบาทของวัฒนธรรมวัตถุ การจัดวางสัญลักษณ์และการปฏิบัติทางพิธีกรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมสำคัญของชาวเลฝั่งอันดามัน แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม และพื้นที่เพื่อวิเคราะห์กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตพื้นที่พิธีกรรม อันเป็นผลจากวิถีคิดความสัมพันธ์ทางสังคม และบริบททางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวเลฝั่งอันดามัน ขณะเดียวกันได้นำแนวคิดภูมิปัญญาวัฒนธรรม มาใช้อธิบายองค์ความรู้ ประสบการณ์ และการปฏิบัติที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งปรากฏผ่านพิธีกรรม ภาษา และวิถีชีวิต และทำหน้าที่เป็นฐานความรู้ในการอ้างอัตลักษณ์ของชาวเล และนำแนวคิดการสื่อสาร มาใช้ในการตีความ การถ่ายทอดความหมาย อัตลักษณ์ และความศรัทธาผ่านพิธีกรรม สัญลักษณ์ และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Technique) จากแหล่งข้อมูลบุคคลเป็นหลัก จากนั้นนำเสนอข้อมูล และผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยทบทวนแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับชาติพันธุ์ (Ethnicity) และการอ้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในการทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของกลุ่มชนในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม สุเทพ สุนทรเณสัช (2548) อธิบายว่า เงื่อนไขหรือภาวะการณ์ที่นำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnicity Identification) เป็นแหล่งสำคัญของการกระทำทางสังคมที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนที่มีลักษณะร่วมกัน ทั้งในด้านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษ และการมีวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น ตำนาน นิทานปรัมปรา เรื่องเล่าเกี่ยวกับอดีต คติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ภาษา ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่ช่วยหล่อหลอมให้เกิดความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ในทำนองเดียวกัน ศรีศักร วัลลิโภดม (2544) เสนอแนวคิดเรื่อง “สำนึกชาติพันธุ์” ซึ่งหมายถึงการตระหนักรู้ถึงความเป็นตัวตนของกลุ่มว่าเป็นใคร มาจากไหน และควรดำรงตนอย่างไรเพื่อให้กลุ่มสามารถคงอยู่ได้อย่างมั่นคงในสังคม การสร้างความเป็นหมู่หรือความเป็นกลุ่มดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งในระดับเครือญาติและวัฒนธรรม เมื่อกลุ่มชนมีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันย่อมก่อให้เกิดสำนึกชาติพันธุ์ และนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มผ่านการผูกเรียงเรื่องราวและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เช่น การนำประเพณี พิธีกรรม แนวปฏิบัติที่เกิดขึ้นในอดีตมาปฏิบัติซ้ำในสังคม แนวคิดนี้สอดคล้องกับฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (2547) ที่กล่าวว่า การสำนึกว่าตัวเราเป็นใครเป็นฐานในการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ความสัมพันธ์นี้เป็นความสัมพันธ์ที่ดีเมื่อเรารู้ว่าตัวเราเป็นใคร และเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับจิตสำนึกและความคิดทางชาติพันธุ์ ดังเช่นชาวเลกลุ่มอุรักลาโว้ย มอแกน และมอแกลน ตระหนักถึงรากเหง้าความเป็นตัวตนและคุณค่าทางชาติพันธุ์ เสมือนเป็นเกราะป้องกันให้พวกเขากล้าเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจจากภายนอก ด้วยการสร้างจิตสำนึก การรักษาอัตลักษณ์ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม และการเลือกดำรงอยู่ในแบบที่ไม่ให้ถูกกลืนไปกับกระแสสังคมที่ล้นไหลตลอดเวลา

กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลพยายามรักษาอัตลักษณ์ และวิถีชีวิตความเป็นดั้งเดิมให้ดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ และยังคงยึดถือโลกทัศน์ ระบบความเชื่อ พิธีกรรมที่สืบทอดจากบรรพชน ซึ่งสะท้อนผ่านวิถีชีวิต การทำมาหากิน และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมในพื้นที่ของตน การสร้างความสัมพันธ์ในการรวมตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลทำให้รู้ว่าเขาเป็นใคร โดยมีการสร้างปรากฏการณ์ผ่านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมเพื่อบอกตัวตน และอัตลักษณ์ทางสังคมอย่างมีนัย Brian Morris (2006, อ้างถึงใน นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, 2560, น. 176-179) จำแนกกระบวนการทัศนคติความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติ และไสยศาสตร์ โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการท่านอื่น ๆ แบ่งได้เป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1) กระบวนทัศน์หน้าที่นิยม แนวคิดนี้ปรากฏในผลงาน Taboo: The Frazer Lecture ซึ่ง Radcliffe-Brown นำเสนอในปี ค.ศ. 1939 (Radcliffe-Brown, 2014) ว่า ความเชื่อทาง

ศาสนา ศิลปะ และข้อห้ามทางพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของระบบกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม และช่วยรักษาความเป็นระเบียบของโครงสร้างสังคม การละเมิดข้อห้ามจะถูกมองว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงสถานะทางพิธีกรรมของบุคคล ซึ่งอาจนำไปสู่ความโชคร้ายหรืออันตราย จึงจำเป็นต้องมีพิธีกรรมเพื่อฟื้นฟูสถานะดังกล่าว 2) กระบวนทัศน์จิตวิเคราะห์ La Barre (1970) อธิบายถึงพฤติกรรมเชิงศาสนา และความเชื่อที่สะท้อนพฤติกรรมของมนุษย์ การจินตนาการถึงอำนาจเหนือธรรมชาติ ความปรารถนาที่จะสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยอาศัยเวทมนต์คาถา การเซ่นไหว้ เพื่อขอความช่วยเหลือให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครอง ซึ่งความกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ทำให้มนุษย์สะท้อนผ่านการประกอบพิธีกรรมที่เป็นเครื่องมือสื่อสารกับดวงวิญญาณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 3) กระบวนทัศน์โครงสร้างนิยม Spiro (1966) อธิบายว่า ความเชื่อทางศาสนา เป็นระบบความคิดเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่มนุษย์ใช้ในการอธิบายโลกและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 4) กระบวนทัศน์สัญลักษณ์นิยม Turner (1967) อธิบายว่า พิธีกรรมเป็นระบบของสัญลักษณ์ที่สะท้อนความเชื่อและค่านิยมของสังคม โดยสัญลักษณ์เหล่านี้ปรากฏผ่านวัตถุ สิ่งของ และการกระทำในพิธีกรรม ซึ่งทำหน้าที่สื่อความหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และโครงสร้างทางสังคม 5) กระบวนทัศน์นิเวศวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีผลต่อการสร้างความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นวิธีการแสดงความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และ 6) กระบวนทัศน์อำนาจ/ความรู้ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือความรู้ที่มนุษย์ใช้อธิบายชีวิต และสังคม

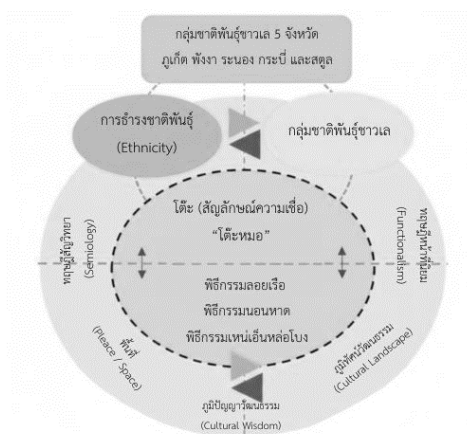
กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลมีการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ การสร้างความสัมพันธ์ และความเชื่อทางสัญลักษณ์ เป็นลักษณะของ “บุคลาธิษฐาน” ที่เรียกว่า “ไต่ะ” ซึ่งปฏิบัติการผ่านพิธีกรรม ประเพณี วิถีชีวิต ภาษา รวมถึงวรรณกรรมท้องถิ่นที่บ่งบอกความเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม และวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือหรือกลไกต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมายและผลประโยชน์ ดังนั้นพิธีกรรมสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลทั้ง 3 กลุ่ม จึงเป็นปรากฏการณ์ที่มีความหมายต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เลื่อนไหลอยู่ตลอดเวลาในพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน Michel Foucault (1984, อ้างถึงในไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554, น. 183-184) ชี้ให้เห็นว่า สภาพดั้งเดิมตามธรรมชาติ และชุมชนแบบดั้งเดิมต่างมีฐานะเป็นพื้นที่ที่ได้รับการชู และเน้นย้ำมาโดยตลอด พื้นที่ทั้ง 2 แบบเป็นเพียงผลผลิตของเทคนิควิทยาการของการสร้างพื้นที่ ในขณะที่ Sibley (1988) กล่าวถึงการทำให้พื้นที่ให้บริสุทธิ์น่ายกย่องบูชา (The Purification of Space) มากกว่าการทำให้เป็นพื้นที่ธรรมชาติ

พื้นที่ชายฝั่งทะเลอันดามันมีระบบนิเวศธรรมชาติที่กลุ่มชนต่างจับจองเพื่อผลิตพื้นที่ที่มีความหมายทางสังคม ในมิติวิธีการดำรงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ผ่านปรากฏการณ์ การประกอบพิธีกรรม เพื่อสื่อสัญลักษณ์ Ferdinand de Saussure (1857-1912) อธิบายองค์ประกอบของสัญลักษณ์ว่า ประกอบด้วย ตัวหมาย (Signifier) แทนเสียง/ภาพ และสิ่งที่ถูกหมาย (Signified) แทนความคิด (Concept) หรือความคิดรูปสัญลักษณ์ที่ต้องการสื่อ “สัญลักษณ์” และ “รูปสัญลักษณ์” (ธีรยุทธ บุญมี, 2551, น. 162) ในพิธีกรรมจึงมี “บุคลาธิษฐาน” ที่เรียกว่า “ไต่ะ” หรือ “ดาไต่ะ” ซึ่งเป็นวิญญาณบรรพบุรุษที่ชาวเลสื่อสารผ่านรูปลักษณะของมนุษย์ สัตว์ พืช และสิ่งไม่มีชีวิต เป็นความเชื่อทางอุดมคติ ที่เป็นนามธรรมเพื่อสื่อความหมายของสัญลักษณ์ ด้วยการใส่รหัสความหมายในฐานะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผ่านผู้ประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า “ไต่ะหมอ” ทำหน้าที่เป็น “ตัวกลาง” เชื่อมโยงระหว่างดวงวิญญาณบรรพบุรุษกับมนุษย์ เพื่อเป็นสื่อกลางในการสื่อสารกับเทวโลกในโลกสามัญ ดังนั้น ปรากฏการณ์พิธีกรรมของชาวเลเกิดจากการก่อตัวทางโครงสร้างทางสังคม และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ฝั่งทะเลอันดามันที่กลายเป็นฉาก/เวที ในการสร้างความหมายผ่านการนำเสนอภาพแทนกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล

จากการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลต่างมีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง โดยมีรายละเอียดด้านชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกัน เช่น การแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในประเทศไทยเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) อูรักลาโว้ย 2) มอแกน และ 3) มอแกน (Hogan, 1972; นฤมล อรุณทัย (หิญาธิระนันท์), 2546; นฤมล ชุนวิช่วย และมานะ ชุนวิช่วย, 2553) ในขณะที่ อาภรณ์ อุกฤษณ์ (2532) แบ่งชาวเลเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ อูรักลาโว้ย และมอแกน งานวิจัยบางเรื่องมุ่งศึกษาวัฒนธรรมเฉพาะเรื่อง บางเรื่องศึกษาปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิต ส่วนงานวิจัยอีกกลุ่มให้ความสำคัญกับ “พลวัต” ของชาวเลภายใต้แรง

กระทบจากความทันสมัย อำนาจรัฐ เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว ส่งผลให้ระบบยังชีพเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้า ผู้นำทางพิธีกรรมมีบทบาทลดลง ภาษาและพิธีกรรมเสี่ยงต่อการสูญหาย แต่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยังดำรงอยู่ผ่านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม สายสัมพันธ์ทางเครือญาติ และยังมีงานวิจัยที่แสดงให้เห็นกระบวนการธำรงชาติพันธุ์ผ่านการปฏิสัมพันธ์ การแต่งงานข้ามกลุ่ม การสำนักร่วมทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาพรวมของวิจัยดังกล่าวจึงสะท้อน “การดำรงอยู่ควบคู่กับการเปลี่ยนแปลง” ของวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการนำไปสู่การวิเคราะห์ว่า ความเชื่อเรื่อง “โตะ” และพื้นที่พิธีกรรมทำหน้าที่เป็นกลไกทางวัฒนธรรมในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ การสื่อสารความหมาย และการธำรงอัตลักษณ์ของชาวเล ภายใต้บริบทชายฝั่งอันดามันที่เปลี่ยนแปลงไป (จรัส ธีระสมัน, 2534; เยาวนิตย์ ศรีละมูล, 2541; เยาวลักษณ์ ศรีสุกใส, 2545; อภรณ์ อุกฤษณ์, 2554; จารุวัฒน์ นวลโย และคณะ, 2564)

การศึกษาค้นคว้ากำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยโดยใช้แนวคิดและทฤษฎีเชิงบูรณาการ เพื่อพรรณนาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์สนาม โดยมี “โตะ” และ “โตะหมอ” เป็นแกนกลางของระบบความเชื่อที่เชื่อมโยงพิธีกรรมสำคัญในชุมชน กรอบแนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ และการธำรงชาติพันธุ์ในบริบทของพื้นที่ ภูมิทัศน์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาวัฒนธรรม การวิเคราะห์โดยอาศัยทฤษฎีหน้าที่นิยม สัตว์วิทยา เป็นต้น เพื่ออธิบายบทบาท และความหมายของพิธีกรรมในฐานะกลไกทางวัฒนธรรมที่ธำรงอัตลักษณ์ของชาวเล สรุปได้ดังภาพจากกรอบแนวคิดต่อไปนี้

ภาพที่ 1: กรอบแนวคิดของการวิจัย
ที่มา: ผู้วิจัย, 2567

ผลการวิจัย

1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน

1.1 ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในคาบสมุทรมลายู และยุคแรกเริ่มตั้งถิ่นฐาน

ดินแดนคาบสมุทรมลายูเป็นศูนย์กลางเส้นทางเดินเรือตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3-17 เชื่อมโยงอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ จีน และชาติอื่น ๆ ที่แวะพักหาเสบียง และหลบหลุมมรสุม ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนการค้า วัฒนธรรม และเผยแผ่ศาสนาอิสลามจากสุมาตราสู่ภาคใต้ของไทย ช่วงปลายอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์ ชาติตะวันตกเข้ามาตั้งสถานการค้า และผูกขาดแร่ดีบุก ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในภาคใต้ ขณะเดียวกันกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลมีบทบาทในฐานะกองกำลังทางทะเลในยุคแรก และแรงงานจัดหาอาหาร ก่อนถูกลดคุณค่าในยุคการค้าอาณานิคม ชาวเลจึงกลายเป็น “ยิปซีทะเล” ที่เร่ร่อนตามเกาะต่าง ๆ และค่อย ๆ ผสมผสานเข้าสู่สังคมไทยที่เรียกว่า “ชาวไทยใหม่” เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกัน

1.2 การแบ่งกลุ่ม และการกระจายกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลชายฝั่งทะเลอันดามัน

กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลที่อาศัยตามแนวชายฝั่งทะเลอันดามันของประเทศไทย ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ อูรักลาโว้ย มอแกน และมอแกลน พวกเขาถูกจัดเป็นกลุ่มคนชายขอบที่เรียกว่า “ชาวเล” โดยอ้างความเป็นชาติพันธุ์ และการนิยามตัวตนของแต่ละกลุ่มอย่างเด่นชัดเมื่อมีการปฏิสัมพันธ์กับชนกลุ่มอื่น ทำให้เห็นความแตกต่างทางอัตลักษณ์ที่เป็นเส้นแบ่งระหว่าง “พวกเรา” กับ “พวกเขา” การเรียกชื่อตามชนเผ่า และปรากฏการณ์ของกลุ่มคนที่กำหนดพฤติกรรม วิธีคิด กระบวนการสร้างวิถีชีวิตที่ออกแบบอัตลักษณ์ความเป็นตัวตน ทั้งลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ภาษา สังคม วัฒนธรรม และพิธีกรรม โดยกระจายตัวอาศัยอยู่ในพื้นที่ฝั่งทะเลอันดามัน 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดภูเก็ต พังงา ระนอง กระบี่ และสตูล

1.3 พื้นที่ตั้งถิ่นฐาน พื้นที่ทางสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในการเป็นพลเมืองชาติไทย

การตั้งถิ่นฐานของชาวเลฝั่งอันดามันเริ่มจากการร่อนเร่ลงเรือตามฤดูกาล การตั้งถิ่นฐานที่มีการอพยพย้ายถิ่นด้วยความจำเป็นในการแสวงหาที่พัก และแหล่งทำกินที่มั่นคง พื้นที่ที่อาศัยอยู่เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติเกิดโรคระบาด ไม่เหมาะต่อการตั้งถิ่นฐาน จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ และอยู่ภายใต้ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ นโยบายของรัฐ การช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน การรับอิทธิพลวัฒนธรรมของบุคคลภายนอก และคนท้องถิ่น การแต่งงานกับคนต่างถิ่น สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์ต่อแนวทางการตั้งถิ่นฐาน รวมถึงวิถีชีวิตของชาวเล การแสดงความเป็นตัวตนเพื่อบอกว่าเรากลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม เช่น การใช้ภาษาที่แตกต่างกัน ส่วนวิถีการทำมาหากินแม้จะคล้ายกันด้วยความสัมพันธ์กับทะเล แต่ชาวเลอูรักลาโว้ยมีวิถีทำกินที่เกี่ยวข้องกับ “บาชัด” เป็นที่พักชั่วคราว และเคลื่อนย้ายไปตามแหล่งที่ทำกิน อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนตามทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ทั้งในแง่ของการเผยแพร่วัฒนธรรมดั้งเดิมไปยังชุมชนใหม่ การรับวัฒนธรรมจากภายนอก เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สะท้อนถึงกระบวนการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตลอดเวลา และหากแบ่งพัฒนาการที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล สามารถแบ่งเป็นช่วงเวลาต่าง ๆ ได้ เช่น ยุคที่ชาวเลตั้งถิ่นฐานไม่เป็นหลักแหล่งที่แน่นอน ยุคอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ยุคของการส่งเสริมเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว ยุคหลังภัยพิบัติสึนามิ ยุคการรุกคืบของธุรกิจการท่องเที่ยว ยุคของการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา และยุคปัจจุบัน คือการท่องเที่ยวฟื้นตัว มีการผลักดันให้พื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลเป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมทั้งให้พวกเขาเข้ามามีบทบาทด้านการท่องเที่ยวมากขึ้น

1.4 นิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลกับการเปลี่ยนแปลงหลังเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิ และสถานการณ์โควิด 19

พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวเลมีความซับซ้อน และเปลี่ยนแปลงตามเวลา สัมพันธ์กับแนวคิด Production of Space ของ Lefebvre (1991) ที่ได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 มิติ ได้แก่ พื้นที่กายภาพ “เกาะ” เป็นแหล่งทำกิน ที่อยู่อาศัย พื้นที่สังคม เป็นพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน รวมถึงพิธีกรรมที่สร้างสำนึกร่วมของผู้คน และพื้นที่จินตนาการ เป็นพื้นที่พิธีกรรมที่ส่งผลต่อจิตใจ รวมถึงความเชื่อทางจิตวิญญาณ

นิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลกับการเปลี่ยนแปลงหลังเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิ และสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา เป็นกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลต้องปรับตัวจากสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้น เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจควบคุมได้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลเป็นที่รู้จักมากขึ้น และนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ เช่น สภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ การเข้ามาของบุคคลภายนอก ชาวเลจึงต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้อยู่ร่วมกับผู้คนที่หลากหลาย

2. อัตลักษณ์ และการอ้างชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน

2.1 คติชนสร้างสรรค์จากตำนานกับการสร้างอัตลักษณ์ และการอ้างชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน

ชาวเลใช้เรื่องเล่า ตำนาน และนิทานปรัมปรา เป็นฐานการสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ผ่านสัญลักษณ์ “โต๊ะ” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น โต๊ะ พอต้า ตายาย ชาวเลอูรักลาโว้ยมีตำนาน

“โตะฮีรี” ผู้บุกเบิกเกาะหลีเป๊ะ “โตะบุหรัง” ผู้คุ้มครองอันตรายจากลมพายุ “โตะอาดัม” “โตะลิตีฮาวา” ผู้เชื่อมโยงรากเหง้ากับความเชื่อของศาสนาอิสลาม และคริสต์ “โตะตามี โตะปิราห์” วิทยุญาณสื่อที่ปกป้องลูกหลาน ในขณะที่ชาวเลมอแกนมีนิทาน “กะเอ็ด” “กามัน” สะท้อนวิถีเร่ร่อน การอพยพ และนิทานที่เชื่อมโยงกับสัตว์ในทะเล ส่วนชาวเลมอกลันมีตำนาน “พ่อตาสามพัน” วีรบุรุษที่พาผู้คนอพยพไปตั้งถิ่นฐานได้อย่างปลอดภัย “พ่อตาหลวงจักร” วิทยุญาณที่คุ้มครองชุมชน ตำนานและเรื่องเล่าสะท้อนการผสมผสานความเชื่อของศาสนาพุทธ อิสลาม คริสต์ และความเชื่อดั้งเดิม ทำให้ “โตะ” กลายเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังในการสร้างสำนึกความเป็นชาติพันธุ์ร่วมกัน คติชนที่ถ่ายทอดในรูปแบบวรรณกรรมมุขปาฐะจึงเป็นทั้งเรื่องเล่า และกลไกทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการสร้างและต่อยอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดสัญวิทยาในการอธิบายความหมายของ “โตะ” ในฐานะปรากฏการณ์ทางสัญลักษณ์ โดยรูปแบบที่ปรากฏผ่านรูปลักษณะของมนุษย์ สัตว์ พืช และสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งทำหน้าที่เป็น signifier ที่ถูกประจุความหมายให้กลายเป็น signified ในฐานะเทพทางจิตวิทยุญาณอันศักดิ์สิทธิ์ ความหมายดังกล่าวเป็นความเชื่อเชิงอุดมคติที่มีลักษณะเป็นนามธรรม และมีความทับซ้อนทางสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติ หลายมิติ ชาวเลเชื่อว่าดวงวิทยุญาณ ฝี่ วิทยุญาณบรรพบุรุษสิงสถิตอยู่ใน “โตะ” และสามารถปฏิบัติการผ่านผู้ประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า “โตะหมอ” ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่างโลกวิทยุญาณกับโลกสามัญ พื้นที่ศาลของโตะจึงเป็นสัญลักษณ์ทางวัตถุที่มีความสำคัญต่อจิตวิทยุญาณของชาวเล ทั้งในฐานะพื้นที่ประกอบพิธีกรรม พื้นที่สื่อสารกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่รวมพลังของสมาชิกในชุมชน รวมถึงเครื่องเซ่นไหว้ที่มีบทบาทในการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่แตกต่างกันไป คติชนสร้างสรรค์จากตำนานจึงทำหน้าที่อธิบายความเชื่อ และเป็นกลไกสำคัญของการธำรงชาติพันธุ์ ด้วยการทำให้ชาวเลมีชุดความหมายร่วมเกี่ยวกับรากเหง้า บรรพบุรุษ และอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดโยงสมาชิกในกลุ่มไว้ด้วยกัน การยึดถือ “โตะ” ในฐานะสัญลักษณ์ร่วมของกลุ่มจึงสร้างการรับรู้ความเป็นพวกเดียวกัน และต่อยอดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ชาวเลอย่างต่อเนื่อง

2.2 การสืบทอดอัตลักษณ์ และการธำรงชาติพันธุ์ผ่านพิธีกรรมรอบปีของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่ง

อันดามัน

คติชนมีบทบาทในการอธิบายอัตลักษณ์ของกลุ่มชน ทั้งในมิติของวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติ รวมถึงพิธีกรรมในรอบปี ซึ่งทฤษฎีหน้าที่นิยมมองว่าวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคม โดยประเพณี และพิธีกรรมทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งในด้านจิตใจ และความสัมพันธ์ทางสังคม พิธีกรรมจึงเป็นพื้นที่ของเรื่องราวร่วมของกลุ่มชน และเป็นกระบวนการรวมพลังของคนในสังคม การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งส่งผลให้สมาชิกรู้สึกถึงความมั่นคง อบอุ่น และรับรู้ถึงความเป็นพวกเดียวกัน (ศิริพร ณ กลาง, 2552, น. 364-365) การสืบทอดอัตลักษณ์ และการธำรงชาติพันธุ์ของชาวเลปรากฏผ่านพิธีกรรมรอบปีที่สำคัญ ได้แก่ พิธีลอยเรือของชาวเลอุรักลาโว้ย ตรงกับแรม 13-15 ค่ำ เดือน 6 และเดือน 11 (ตามจันทรคติ) พิธีฉลองเสาวิทยุญาณบรรพบุรุษ (เหนเอ็นหล่อโบง) ของชาวเลมอแกน ตรงกับขึ้น 15 ค่ำ – แรม 2 ค่ำ เดือน 5 (ตามจันทรคติ) และพิธีนอนหาดของชาวเลมอกลัน ตรงกับขึ้น 13-15 ค่ำ เดือน 3 (ตามจันทรคติ) พิธีกรรมเหล่านี้เป็นพื้นที่ทางสังคม และวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่ผลิตซ้ำอัตลักษณ์ชาติพันธุ์อย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นจากปัจจัยสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1) อิทธิพลจากความเชื่อของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นแหล่งพลังอำนาจทางจิตวิทยุญาณที่มีบทบาทในการปกป้องชุมชน สร้างความสมดุลในธรรมชาติ และถ่ายทอดวิถีชีวิตจากรุ่นสู่รุ่น 2) การรวมกลุ่มชาติพันธุ์ของสมาชิกในชุมชน พิธีกรรมรอบปีเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ชาวเลมารวมตัวกันทั้งในระดับเครือญาติ และเครือข่ายที่กว้างขึ้น 3) การปลูกฝัง และถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมในพิธีกรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบปากต่อปาก และจากประสบการณ์ตรงผ่านการมีส่วนร่วมในพิธีกรรม โดยมี “โตะหมอ” เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ความเชื่อ และบทบาททางพิธีกรรม 4) การสร้างเครือข่ายของกลุ่มชาติพันธุ์ พิธีกรรมสำคัญทำให้เครือญาติ และเครือข่ายภายนอก เข้ามามีส่วนร่วม เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องสิทธิ และวัฒนธรรมชุมชน และ 5) การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในอำนาจเชิงสัญลักษณ์ เป็นการสร้างตัวตนจากความเป็น “ชายขอบ” สู่การกำหนด “ศูนย์กลาง” ทางวัฒนธรรมของตนเอง โดยยึดโยงชีวิตกับอำนาจเหนือธรรมชาติ และการเคารพบรรพ

บุรุษ ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมรอบปีจึงทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญของการธำรงชาติพันธุ์ของชาวเล โดยเปิดพื้นที่ให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และบทบาททางสังคมจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน และเครือญาติ

2.3 การปรับตัว และการธำรงชาติพันธุ์ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน

อัตลักษณ์ของชาวเลมียุคหนึ่งเปลี่ยนไป และปรับตัวไปตามเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่าง “ศูนย์กลาง” และ “ชายขอบ” ซึ่งเป็นกระบวนการที่เต็มไปด้วยการทำทลาย ต่อรอง และผลิตซ้ำอัตลักษณ์อยู่เสมอ ด้วยอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว นโยบายของรัฐ การปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก การถูกมองว่าเป็นคนชายขอบที่ล้าหลัง และการด้อยค่าในเชิงวาทกรรมทางสังคม ภายใต้บริบทดังกล่าว พวกเขาพยายามตอบโต้ และต่อรองเชิงวัฒนธรรมด้วยการชูอัตลักษณ์ของตนเอง ทั้งการยึดถือขนบประเพณีเดิม และการสร้างประเพณีใหม่ เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมในการนิยามตัวตน และยืนยันความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งนี้ ความเชื่อเรื่อง “โตะ” ยังคงเป็นแกนกลางของพิธีกรรม และจิตวิญญาณ นับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันชาวเลมีการสร้างระบบบริหารจัดการในตัวเอง เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมในแต่ละยุคสมัย เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรมบางส่วนจึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมร่วมสมัยได้ ดังจะเห็นว่าภายหลังเหตุการณ์สึนามิ และการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ชาวเลจำนวนมากต้องปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจสมัยใหม่ เช่น ทำงานด้านท่องเที่ยว ค่าขาย ช่างซ่อมเรือ ขณะเดียวกันก็มีการดัดแปลงพิธีกรรมให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ และใช้วัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมและเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม การปรับตัวดังกล่าวมิได้ทำให้เกิดการสูญเสียอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ แต่เป็นรูปแบบของการธำรงชาติพันธุ์ในบริบทสังคมร่วมสมัย โดยชาวเลเลือกปรับเปลี่ยนองค์ประกอบบางส่วนของพิธีกรรม และการปฏิบัติทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และนโยบายของรัฐ ขณะเดียวกันยังคงรักษาแกนกลางของความเชื่อเรื่อง “โตะ” และการเคารพบรรพบุรุษไว้เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ กระบวนการดังกล่าวสะท้อนถึงพลังของชาวเลในการดำรงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

3. รูปแบบความเชื่อ พิธีกรรม และการสร้างความหมายในพื้นที่พิธีกรรมเกี่ยวกับ “โตะ” ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน

3.1 พิธีกรรม และการสร้างความหมายในจินตชุมชนแห่งการสรรค์สร้างอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์

พิธีกรรมของชาวเลทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ในการเน้นย้ำอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ทั้งในมิติของการสร้างความรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การยืนยันตัวตนทางวัฒนธรรม และการแสดงออกเชิงอำนาจต่อสังคมภายนอก พิธีกรรมจึงเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ชาวเลใช้เรียกร้องเพื่อให้เกิดการยอมรับ การแสดงสิทธิในการดำรงอยู่ และการสร้างความหมายร่วมในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์เฉพาะ โดยมีพิธีกรรมสำคัญ ได้แก่ พิธีลอยเรือของชาวเลอุรักลาโว้ย จัดขึ้นปีละ 2 ครั้ง เพื่อบูชาทะเล วิญญาณบรรพบุรุษ สะเดาะเคราะห์ ปิดเป่าสิ่งชั่วร้าย และเป็นโอกาสในการรวมญาติ แม้รายละเอียดพิธีกรรมในแต่ละพื้นที่จะมีความแตกต่างกัน แต่ยังคงยึดหลักการลอยเรือเพื่อปล่อยความทุกข์ออกไป ในขณะที่ชาวเลมอแกน ประกอบพิธีเห่เอนหล่อโบง เป็นพิธีฉลองเสาวิญญาณบรรพบุรุษ สะเดาะเคราะห์ และลอยเรือเช่นเดียวกัน สะท้อนความเชื่อเรื่องวิญญาณ ผี อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ มีการแกะสลักเสาหล่อโบงเป็นสัญลักษณ์ของบรรพบุรุษ หลายพื้นที่พิธีกรรมนี้สูญหายไป เพราะขาด “โตะหมอ” แต่ชาวเลเกาะสุรินทร์ยังคงรักษาพิธีนี้ไว้ได้ ส่วนชาวเลมอแกน มีพิธีนอนหาด เป็นพิธีแก้บน สะเดาะเคราะห์ เชื่อมโยงคนใน และคนนอกชุมชน นอกจากนี้ยังมีพิธีบูชาบรรพบุรุษ และทะเลคล้ายกับชาวเลกลุ่มอื่น รวมทั้งการแสดงความกตัญญูต่อ “พ่อตาหินลูกเดียว” โดยใช้พิธีกรรม เป็นพื้นที่พบปะ และสังสรรค์ของสมาชิกในชุมชน

ความหมายและหน้าที่ของพิธีกรรม คือ การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และธรรมชาติ การแสดงความเคารพต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่เชื่อว่าบันดาลความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัย และแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ปกป้องคุ้มครองลูกหลาน การใช้พิธีกรรมเป็นที่พึ่งทางใจ แม้บางโอกาสสมาชิกไม่สามารถเข้าร่วมพิธีหรือพบปะกันได้ทั้งหมด แต่พิธีกรรมยังคงทำหน้าที่สร้างความรู้สึกเป็นเครือญาติ และความภาคภูมิใจในรากเหง้าร่วมกัน ในมิตินี้พิธีกรรมจึงเป็นส่วนหนึ่งของจินตชุมชนแห่งการสร้างสรรค์อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล โดยมีผู้ประกอบพิธีกรรม “โตะหมอ”

ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสื่อสารระหว่างวิญญาณบรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า “โຕະ” และสมาชิกผู้เข้าร่วมพิธีกรรม กระบวนการสื่อสารดังกล่าวเกิดขึ้นผ่านช่องทางของการประกอบพิธี เวลา และสถานที่ ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการผลิตซ้ำความหมาย และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ พิธีกรรมในจินตชุมชนแห่งนี้จึงเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงความเชื่อดั้งเดิม วิถีชีวิต และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เข้ากับความพยายามในการสร้าง และธำรงอัตลักษณ์ร่วมของชาวเลในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะเฉพาะตัวภายใต้สังคมร่วมสมัย

3.2 รูปแบบความเชื่อ และบทบาทโຕະหมอของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลในชายฝั่งอันดามัน

ความเชื่อเกี่ยวกับ “โຕະ” ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลเป็นระบบความเชื่อเชิงพิธีกรรมที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่ชัดเจน ประกอบด้วย ผู้ประกอบพิธี ขั้นตอนของพิธีกรรม การสื่อสารกับวิญญาณผ่านการเข้าทรง และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยมี “โຕະหมอ” ทำหน้าที่เป็นแกนกลางของระบบความเชื่อในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ และผู้เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ โลกวิญญาณ และบรรพบุรุษ

“โຕະหมอ” ผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวเลเป็นผู้ที่ได้รับคัดเลือก หรือสืบทอดทางสายเลือดให้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับโลกวิญญาณ โดยเฉพาะวิญญาณบรรพบุรุษ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นผู้ประกอบพิธีสำคัญ เช่น พิธีลอยเรือ เหน่เอ็นหลอโบง นอนหาด แก่บ่น ไหว้ครู ดูแลทุกข์สุขของชุมชน ไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง รักษาผู้ป่วยด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน น้ำมัน และ การเข้าทรง ซึ่งการเป็นร่างทรงของโຕະหมอเป็นการสื่อสารกับวิญญาณบรรพบุรุษผ่านการประทับทรง เสียบบทสด เสียงกลอง และการรับของเช่นไหว้ นอกจากแสดงถึงความสามารถเหนือธรรมชาติแล้วยังเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ และสังคมที่มีระบบและแบบแผน ดังที่ Pierini (2016) กล่าวถึงการเป็นร่างทรงว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีโครงสร้างและระบบที่ชัดเจน เป็นการสะท้อนถึงวิธีที่บุคคลสร้างความหมายให้แก่ตัวเอง และโลกที่พวกเขาคายอยู่ โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และความเชื่อ การเป็นร่างทรงที่ Pierini ศึกษาใน Vale do Amanhecer จึงเป็นมากกว่าการประกอบพิธีกรรม แต่เป็นการเดินทางของการเปลี่ยนแปลงตัวตนที่ผูกโยงกับการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ และสังคม กระบวนการนี้ไม่เพียงแต่มุ่งเน้นทักษะการสื่อสารกับวิญญาณ แต่ยังเกี่ยวข้องกับการสร้างตัวตนใหม่ในฐานะส่วนหนึ่งของชุมชนที่มีบทบาทสำคัญด้านวัฒนธรรม และจิตวิญญาณ ดังนั้น โຕະหมอจึงเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรม พิธีลอยเรือ เหน่เอ็นหลอโบง นอนหาด ประกอบด้วยขั้นตอนของพิธีกรรมที่มีแบบแผนคล้ายกัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างวิญญาณบรรพบุรุษ และผู้เข้าร่วมพิธี โดยเริ่มจากการสวด การเชื้อเชิญวิญญาณบรรพบุรุษ โຕະหมอที่เป็นคนทรงทำพิธีเช่นไหว้บูชา การประทับทรงอาจมีการตีมีด มีการตีกลองรำมะนา มีการสื่อสารผ่านคนทรงด้วยการทักทาย การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ และช่วงท้ายของพิธีกรรม ร่างทรงยื่นเครื่องเช่นไหว้ให้แก่ผู้ที่เข้าร่วมพิธี ถือเป็นสัญลักษณ์ของการอำวยพร และคุ้มครองผู้เข้าร่วมพิธี

ผู้ที่ได้รับคัดเลือกให้เป็น “โຕະหมอ” ต้องมีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ ยึดมั่นในแบบแผนของกลุ่มบทบาทหลักของโຕະหมอ เช่น 1) ด้านสังคมและวิถีชีวิต เป็นศูนย์รวมจิตใจ ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง ดูแลทุกข์สุขของชุมชน 2) ด้านการพยากรณ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นผู้ดูแลรักษา ทำนายสภาพอากาศทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อวางแผนการใช้ชีวิต และการทำประมง 3) ด้านพิธีกรรมความตาย เป็นผู้นำในการประกอบพิธีศพ ช่วยส่งวิญญาณผู้ตายให้สงบ และบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือวิญญาณให้เปิดทาง 4) ด้านจริยธรรมและคุณธรรม คอยอบรม ตักเตือน ชดเชยพฤติกรรมสมาชิกในชุมชนให้ยึดถือคำสอนของบรรพบุรุษ และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และ 5) ด้านการรักษาโรค และการเยียวยาจิตใจ ใช้วิธีการเข้าทรง และใช้สมุนไพรพื้นบ้าน น้ำมันรักษาผู้ป่วย รวมถึงบรรเทาความทุกข์ของผู้คน

รูปแบบการสืบทอด และการประกอบพิธีกรรมของโຕະหมอจะแตกต่างกันตามบริบทพื้นที่ แต่โดยภาพรวมโຕະหมอบำทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ และผู้ธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน อย่างไรก็ตาม ในบริบทสังคมร่วมสมัย การสืบทอดบทบาทโຕະหมอเริ่มขาดช่วง ซึ่งสะท้อนความท้าทายต่อการดำรงอยู่ของระบบความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวเล

4. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ “โຕະ” ของชาวเลฝั่งอันดามันในบริบทการท่องเที่ยว

“โຕະ” ในฐานะแกนกลางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล เป็นองค์ประกอบสำคัญในการประกอบพิธีกรรม และการดำรงอยู่ของชุมชน โดยทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์บุคลาธิษฐานแทนวิญญาณบรรพบุรุษ และ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเลเคารพศรัทธา การดำรงอยู่ของ “โต๊ะ” ผู้เชื่อมโยงชุมชนเข้ากับพื้นที่ และการประกอบพิธีกรรมกลายเป็นฉากภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่านสัญลักษณ์ทางความเชื่อที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และโลกแห่งจิตวิญญาณ โดยเฉพาะการแสดงออกผ่านพิธีกรรมสำคัญประจำปีที่มีสัมพันธ์กับฤดูกาล และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น พิธีลอยเรือ เหน่เอ็นหล่อโง นอนหาด ซึ่งพื้นที่กลายเป็นจุดภูมิทัศน์ศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ “โต๊ะ” จึงทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่ประสานมนุษย์กับภูมิทัศน์ธรรมชาติและภูมิทัศน์ทางจิตวิญญาณ พื้นที่แห่งนี้จึงกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในช่วงเวลาของการประกอบพิธีกรรม และเป็นพื้นที่แห่งความทรงจำร่วมของชุมชน

อย่างไรก็ตาม ในบริบทสังคมร่วมสมัย การประกาศพื้นที่อนุรักษ และการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวเลเปลี่ยนแปลง ชาวเลจำนวนมากสูญเสียพื้นที่ทำกิน และสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรทางทะเล แต่ยังคงรักษาความเชื่อ และการประกอบพิธีกรรมตามอัตลักษณ์ของตน ส่งผลให้ “โต๊ะ” “โต๊ะหมอ” และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องถูกปรับบทบาทให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ และแปรสภาพเป็น “ทรัพยากรวัฒนธรรม” ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว พิธีกรรมลอยเรือของชาวเลอุรักลาไว พิธีเหน่เอ็นหล่อโงของชาวเลมอแกน พิธีนอนหาดของชาวเลมอแกน กลายเป็นจุดขายที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชาวเลผ่านการมีส่วนร่วมเชิงประสบการณ์ในพิธีกรรมต่าง ๆ

แม้การท่องเที่ยวทางชาติพันธุ์จะกลายเป็นกลไกสำคัญที่ส่งผลต่อการปรับตัวของชาวเล แต่การนำเสนอพิธีกรรม และบทบาทของ “โต๊ะ” และ “โต๊ะหมอ” ในพื้นที่สาธารณะยังต้องคำนึงถึงการธำรงอัตลักษณ์ และความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เพื่อหลีกเลี่ยงการจัดฉากจนสูญเสียความศักดิ์สิทธิ์ และความหมายทางวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ชุมชนชาวเลร่วมกับหน่วยงานภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจึงร่วมกันเสนอแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบ และจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดสรรพื้นที่สำหรับการประกอบพิธีกรรม และการจัดวางสัญลักษณ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า “โต๊ะ” เพื่อให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ถึงสัญลักษณ์ที่คงความศักดิ์สิทธิ์ แต่ยังมีเป็นส่วนตัวตามกาลเทศะที่เหมาะสม และการพัฒนาชาวเลให้เป็นผู้เล่าเรื่อง ผู้สื่อสารวัฒนธรรม หรือผู้ประกอบพิธีกรรม “โต๊ะหมอ” เป็นผู้แสดงอัตลักษณ์ที่เป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมสำคัญในการนำเสนอพิธีกรรมแก่นักท่องเที่ยว เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ และสร้างความเข้าใจในอัตลักษณ์ชุมชน นำมาซึ่งรายได้เพื่อความอยู่รอดของชุมชน รวมทั้งเป็นช่องทางการส่งเสริมบทบาทของ “โต๊ะหมอ” และการหาผู้สืบทอดอย่างต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้ถือเป็นหัวใจสำคัญของการธำรงรักษาอัตลักษณ์ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชาวเลฝั่งอันดามันท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในยุคปัจจุบัน

สรุปและอภิปรายผล

1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามันทั้ง 3 กลุ่ม สัมพันธ์กับการย้ายถิ่น การตั้งถิ่นฐานด้วยเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อม และโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยชาวเลได้กระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ชายฝั่ง และหมู่เกาะของฝั่งอันดามัน มีการปรับตัวต่อบริบทธรรมชาติ และบริบทสังคม ส่งผลให้รูปแบบที่อยู่อาศัย และวิถีการดำรงชีพบางส่วนเปลี่ยนไป ผลการวิจัยยังพบว่า “ความเป็นชาวเล” มิได้ถูกลดทอนจนหมดสิ้นแต่มีองค์ประกอบที่สืบเนื่องจากวิถีดั้งเดิมปรากฏอยู่ในมิติความเชื่อ พิธีกรรม และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ทั้งนี้ มีข้อค้นพบสำคัญ คือ ปัจจัยนิเวศวัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นฐานของพัฒนาการดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาของ ศุภโชค สนธิไชย และอาติยาพร ลินประเสริฐ (2562) ที่ศึกษาการย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเบิ่งในลุ่มแม่น้ำชี ทำให้เห็นว่าปัจจัยนิเวศวัฒนธรรมส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม โครงสร้างสังคม และเศรษฐกิจในแต่ละยุคสมัย โดยองค์ประกอบทางวัฒนธรรมบางประการอาจสูญหายตามเวลา แต่ยังคงมีร่องรอยที่สะท้อนพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ผลการวิจัยครั้งนี้ยังแสดงให้เห็นว่าแม้การย้ายถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้วิถีบางส่วนของชาวเลเปลี่ยนไป แต่ยังคงเหลือร่องรอยทางวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะความเชื่อที่ผูกโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การเคารพบรรพบุรุษ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองลูกหลานจากภัยอันตราย ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ Lee (2009) ที่ศึกษาอัตลักษณ์ชาวเลมอแกนในอำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา ซึ่งพบว่า หลังเหตุการณ์สึนามิ ชาวเลมอแกนมีการปรับตัวเข้ากับ

วัฒนธรรมไทยมากขึ้น แต่ยังคงรักษาภาษา ประเพณี และความเชื่อดั้งเดิมบางส่วนไว้ ผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นว่า “การปรับตัว” ไม่ได้หมายถึงการละทิ้งอัตลักษณ์ แต่กระบวนการต่อรองภายใต้เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง และภาพแทนจากสังคมภายนอกที่มองชาวเลเป็น “คนชายขอบ” ยังคงเป็นกรอบที่ส่งผลต่อสถานะ และการเข้าถึงสิทธิของชาวเลในบางพื้นที่ ดังนั้น พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาวเลฝั่งอันดามันจึงควรมองเป็นประวัติศาสตร์ของการย้ายถิ่น การปรับตัว และการดำรงอยู่บนฐานนิเวศวัฒนธรรม

2. อัตลักษณ์ และการอ้างชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลฝั่งอันดามัน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า อัตลักษณ์ และการอ้างชาติพันธุ์ของชาวเลฝั่งอันดามันมีการประกอบสร้างผ่านระบบความเชื่อ พิธีกรรม พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ยึดโยงกับบรรพบุรุษ และธรรมชาติ โดย “โตะ” ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ และไม่ว่า “โตะ” จะปรากฏในชื่อเฉพาะที่หลากหลาย หรือจากเรื่องเล่าที่แตกต่างกันตามกลุ่มชาติพันธุ์และพื้นที่ เช่น โตะหิรี โตะบุหรัง โตะตามี โตะปรีห์ พ้อตาหินลูกเดียว พ้อตาหลวงจักร พ้อตาสามพัน ความเชื่อดังกล่าวทำให้ชาวเลมีความหมายร่วมเกี่ยวกับรากเหง้า การรับรู้ “ความเป็นพวกเดียวกัน” นอกจากนี้ยังพบว่าคติชนจากตำนาน ทำหน้าที่เป็นพลังความทรงจำร่วมที่หล่อหลอมการรับรู้ตัวตนของกลุ่ม ในขณะเดียวกันพิธีกรรมรอบปีทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางสังคมในการ “ผลิตซ้ำอัตลักษณ์” ผ่านการรวมกลุ่มเครือญาติ การถ่ายทอดความรู้แบบปากต่อปาก และการเรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วม โดยมี “โตะหมอ” และ “ศาลของโตะ” เป็นแกนกลางของการสื่อสารกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ และการจัดระเบียบความหมายของพิธีกรรม จึงกล่าวได้ว่า การอ้างชาติพันธุ์ของชาวเลมิได้เกิดจากการรักษา “รูปแบบ” ภายนอกเท่านั้น แต่เกิดจากการรักษา “โครงสร้างความหมาย” ที่ผูกโยงผู้คน และทำให้ชุมชนยังคงมีศูนย์กลางทางจิตวิญญาณร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยทำให้เห็นแรงกดดันจากบริบทสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะการท่องเที่ยว การพัฒนาเศรษฐกิจ และการแทรกแซงจากภายนอกภายหลังเหตุการณ์สึนามิ ซึ่งส่งผลให้พรมแดนชาติพันธุ์บางส่วนอ่อนแอลง หรือถูกทำให้เป็นปัจเจกมากขึ้น รวมถึงพิธีกรรมบางอย่างสูญหายจากการขาด “โตะหมอ” ประเด็นนี้สอดคล้องกับที่ อารณ อุกฤษณ์ (2554) กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลเกาะลันตา และพื้นที่อื่น ๆ ว่า การอ้างอัตลักษณ์และพรมแดนทางชาติพันธุ์อ่อนแอลง เพราะถูกกระทำให้เป็นปัจเจกมากขึ้น โดยเฉพาะการเข้ามาของสื่อวัฒนธรรมภายนอกในยุคของการท่องเที่ยวที่เจริญเติบโต รวมถึงการเข้ามาขององค์กรต่าง ๆ ภายหลังเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางชาติพันธุ์ ชาวเลจึงต้องตั้งมั่น และปรับตัวให้เท่าทันต่อสิ่งที่เร้าที่เข้ามา ขณะเดียวกันแนวคิดของ สุจิตรา เบลีนรุ่ง (2565) จากบทความเรื่อง “อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ในพหุวัฒนธรรมและการสื่อสาร” มีเนื้อหาสาระที่สนับสนุนข้อสรุปดังกล่าว โดยกล่าวถึงการสำนึกอัตลักษณ์ในแต่ละบุคคล โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ว่าระดับความเข้มข้นในการแสดงอัตลักษณ์แตกต่างกัน นอกจากขึ้นอยู่กับความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มแล้ว ยังต้องมีความสำนึกของการดำรงอยู่เพื่อบอกว่าตนเองเป็นใคร เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลที่สำนึกต่อความเป็นปัจเจกแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลส่วนหนึ่งที่แสวงหาความเป็นตัวตนด้วยความภาคภูมิใจในการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่โดดเด่น ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และชุมชน จากการมีส่วนร่วม การเป็นเจ้าของ และความต้องการให้สังคมภายนอกยอมรับอันนำมาซึ่งผลประโยชน์ และสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ

เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น วันดี สันติวิเมธี (2545) ศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า พบว่ากลไกการอ้างอัตลักษณ์สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเงื่อนไขทางการเมืองและความไม่แน่นอนของพื้นที่ชายแดน ผลการวิจัยนี้เน้นย้ำว่า “นิเวศวัฒนธรรม” และโครงสร้างปัญหาที่เผชิญแตกต่างกันย่อมทำให้รูปแบบการต่อรองอัตลักษณ์แตกต่างกัน สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลกลไกสำคัญมิใช่เพียงการต่อสู้ทางสิทธิของตนเองโดยตรง แต่เป็นการยึดโยงกับธรรมชาติ และบรรพบุรุษผ่าน “โตะ พิธีกรรม พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งศูนย์กลางจิตวิญญาณและเครื่องมือทางวัฒนธรรมในการอ้างชาติพันธุ์ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย

3. รูปแบบความเชื่อ พิธีกรรม และการสร้างความหมายในพื้นที่พิธีกรรมเกี่ยวกับ “โตะ” ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า “โตะ” เป็นสัญลักษณ์แทนวิญญาณบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ ซึ่งดำรงอยู่ผ่านตำนาน พิธีกรรม และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สอดคล้องกับงานของ ศุภชัย ภักดี และสนม ครุฑเมือง (2550) เรื่อง “นกกะเต็นดอน : วิเคราะห์ความเชื่อและภาพสะท้อนของสังคม” ที่ปรากฏความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยสมัยก่อนวิทยาการ

สมัยใหม่ยังไม่เจริญ เมื่อเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ไม่สามารถหาเหตุผลทางวิทยาศาสตร์มาอธิบายได้ จึงเชื่อว่า มีผู้บันดาลสรรพสิ่งให้เกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่มนุษย์ใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่อยู่นอกเหนือ การควบคุมของวิทยาการสมัยใหม่ ในทำนองเดียวกันชาวเลใช้ตำนาน และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “โตะ” เป็นกรอบ อธิบายภัยพิบัติทางธรรมชาติและความเสี่ยงในชีวิตประจำวัน ผลการวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับงานของ ชานนท ไชยทองดี (2558) เรื่อง “นิทาน ตำนานเรื่องเล่า : อัตลักษณ์และความหมายทางวัฒนธรรมในจังหวัดศรีสะเกษ” พบว่า นิทาน ตำนาน สะท้อนอัตลักษณ์ และสื่อความหมายทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม และสะท้อนความสำนึกในบ้านเกิด ความเคารพในวิถีธรรมชาติ ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีความอุดม สมบูรณ์ เหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐาน เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อของกลุ่มชน ใน กรณียของชาวเล พื้นที่ประกอบพิธีกรรม เช่น ศาลของ “โตะ” และพื้นที่ชายฝั่งที่ใช้ประกอบพิธีลอยเรือกลายเป็นพื้นที่ แห่งความทรงจำร่วม และการประกอบสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

แนวคิดของ ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2561) มองว่าศาสนาทำหน้าที่ดำรงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพ เป็นส่วนหนึ่งของการปรับตัวของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะสถานการณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่อยู่ นอกเหนือการควบคุม เช่นเดียวกับผลการวิจัยนี้ที่พบว่า เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลไม่สามารถควบคุมภัยพิบัติทาง ธรรมชาติได้ จึงต้องอาศัยการเช่นไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าดูแลปกป้องตนเองได้ พิธีกรรมจึงเป็นไปเพื่ออ้อนวอน และบนบานให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง อคิน รพีพัฒน์ (2551) ให้ข้อมูลในประเด็นนี้ว่า พฤติกรรมการแสดงที่สร้างความ เชื่อมั่นในความคิดทางศาสนาเพิ่มความลึกซึ้ง และพยายามสร้างรศมีของความเป็นจริง นำไปสู่ความศรัทธาในพิธีกรรม โลกที่เป็นจริงกับโลกแห่งจินตนาการผสมผสานเป็นโลกเดียวกัน การปฏิบัติศาสนกิจทำให้ความเชื่อทางศาสนาปรากฏ ขึ้นในระนาบของมนุษย์ หรือเรียกว่า “การแสดงทางวัฒนธรรม” ผลการวิจัยนี้พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลบางพื้นที่ไม่ได้ ยึดมั่นในหลักศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เช่น ชาวเลเกาะพยาม บางส่วนนับถือศาสนาคริสต์ บางส่วนเชื่อในเรื่องวิญญาณสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ การปฏิบัติศาสนกิจจึงไม่เข้มแข็งเหมือนอดีต เพราะขาดแก่นของศาสนาไว้คอยยึดมั่น สุภางค์ จันทวานิช (2557) กล่าวอ้างอิงถึง ก้องต์ คุรุโคม์ เวเบอร์ นักทฤษฎีสังคมวิทยาที่กล่าวถึงสิ่งที่มนุษย์ในสังคมช่วยกันสร้างขึ้น มา และรับรู้ร่วมกัน คือ ศาสนา วัฒนธรรม และกล่าวถึงศาสนาว่า เป็นสิ่งประดิษฐ์ของสังคมที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ควบคุมคน ทำให้สังคมศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาจึงไม่ใช่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อปฏิบัติ เมื่อบอกต่อกันจึงเกิดเป็น ความเลื่อมใส ดังเช่นผลการวิจัยที่พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลมีความเชื่อที่แสดงออกในรูปแบบสัญลักษณ์ของพิธีกรรม สอดคล้องกับที่ วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว (2549) กล่าวถึงความเชื่อดังกล่าวว่าเป็นรูปแบบความเชื่ออันเนื่อง ด้วยบุคลาธิษฐาน เพื่อให้สิ่งที่มีอยู่เหนือธรรมชาติมีจิตวิญญาณ มีพลานุภาพ มนุษย์จึงสร้างวิธีปฏิบัติบูชาลักษณะต่าง ๆ เพื่อแสดงความกตัญญูรู้คุณ

ในส่วนของพื้นที่พิธีกรรมศาลของ “โตะ” เป็นสถานที่สิ่งสถิตของวิญญาณบรรพบุรุษที่กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล ในฐานะ “คนใน” ให้ความเคารพนับถือ รวมทั้งยังมี “คนนอก” ที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการเคารพบูชาตามความเชื่อและ ความศรัทธา พื้นที่ดังกล่าวถือเป็นพื้นที่แห่งจินตนาการในการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวเล ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดการผลิตพื้นที่ของ Lefebvre (1991) ที่มองว่าพื้นที่เป็นการผลิตสร้างสังคม ที่มีการผลิตซ้ำในฐานะสิ่งที่ได้รับการปลูกสร้าง และมีกระบวนการเชื่อมโยงภายในกระบวนการผลิตพื้นที่จินตนาการ ดังนั้น พื้นที่ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “โตะ” จึงมีความสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล เกิดเป็นสัญลักษณ์ทางวัตถุที่ชาวเลร่วมกันประกอบสร้างอย่างเป็นรูปธรรม และใช้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบ พิธีกรรมสำคัญสืบเนื่องต่อกันมา อย่างไรก็ตาม บุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสื่อสารในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ “โตะหมอ” ที่ทำหน้าที่เป็นผู้กำกับ และสื่อสารความหมายในพื้นที่ดังกล่าว

4. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ “โตะ” ของชาวเลฝั่งอันดามันในบริบทการท่องเที่ยว ผลการวิจัย ชี้ให้เห็นว่า “โตะ” นอกจากเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อ และพิธีกรรมแล้ว ยังเป็นแกนกลางของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ หล่อหลอมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และโลกแห่งจิตวิญญาณของชาวเล โดยความศักดิ์สิทธิ์ของ “โตะ” ถูกทำให้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมผ่านพื้นที่พิธีกรรม และพิธีกรรมสำคัญประจำปี พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่แห่งความ ทรงจำร่วม และเวทีที่ชุมชนใช้สื่อสารตัวตนต่อสมาชิกภายใน และต่อสายตาคนนอก จึงกล่าวได้ว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่

เกี่ยวข้องกับ “โตะ” ทำหน้าที่เป็นทั้งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่ทางสังคมที่ประกอบสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์อย่างต่อเนื่อง

เมื่อเข้าสู่บริบทสังคมร่วมสมัย ชาวเลเผชิญกับข้อจำกัดด้านพื้นที่ทำกิน และสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรทางทะเล อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังคงรักษาความเชื่อและพิธีกรรมเดิมผ่านการปรับตัว ทำให้ “โตะ” “โตะหมอ” และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องขยายบทบาทจากพื้นที่ภายในชุมชนสู่พื้นที่สาธารณะ และเป็น “ทรัพยากรวัฒนธรรม” ในระบบการท่องเที่ยว พิธีกรรมจึงทำหน้าที่เป็น “สื่อ” ที่ทำให้ผู้มาเยือนเข้าถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมและความหมายเชิงอัตลักษณ์ของชาวเลผ่านประสบการณ์ร่วม สอดคล้องกับที่ ประสิทธิ์ ลิขิต (2565) มองว่าการท่องเที่ยวทางชาติพันธุ์เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้มาเยือนกับชุมชน และทำให้ความสัมพันธ์ทางวิถีชีวิตกับธรรมชาติกลายเป็นจุดขายสำคัญ อย่างไรก็ตาม การเปิดพื้นที่พิธีกรรมเข้าสู่ระบบการท่องเที่ยวทำให้เกิดทั้ง “โอกาส” และ “ความเสี่ยง” ในเชิงวัฒนธรรม และเชิงอำนาจ ดังเช่นงานของ Smith (2009) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า สามารถสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนาได้ หากมีการวางแผนที่รอบคอบ แต่มีความเสี่ยงต่อการทำให้พิธีกรรมและวิถีชีวิตกลายเป็น “สินค้า” ในทำนองเดียวกัน Verschuur (2019) ระบุว่าแรงกดดันจากการท่องเที่ยวอาจนำไปสู่การลดทอนความหมายทางจิตวิญญาณ และปัญหาทางสังคมอื่น ๆ เมื่อพิจารณาจากผลการวิจัยครั้งนี้ “โตะ” จึงเป็นสัญลักษณ์เชิงพื้นที่ และเชิงอำนาจในการต่อรองอัตลักษณ์ท่ามกลางการแย่งชิงพื้นที่ และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในพื้นที่ฝั่งทะเลอันดามัน

ด้วยเหตุนี้ แนวทางที่เหมาะสมจึงควรยึดหลัก “การมีส่วนร่วมของชุมชน” เป็นฐาน เพื่อสร้างสมดุลระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ ความแท้จริงของพิธีกรรมกับการนำเสนอเพื่อการท่องเที่ยว โดยชุมชนควรมีบทบาทในการออกแบบรูปแบบการท่องเที่ยว การกำหนดกติกาและขอบเขตการเข้าถึงพื้นที่พิธีกรรม การจัดวางสัญลักษณ์ “โตะ” ให้สอดคล้องกับกาลเทศะ และความเป็นส่วนตัวของพิธีกรรม ตลอดจนการพัฒนาสมาชิกในชุมชนให้เป็น “ผู้เล่าเรื่อง” และ “ผู้สื่อสารวัฒนธรรม” เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยมุมมองของคนใน แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ ประมินทร์ จารูร (2558) ที่เสนอการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในลักษณะที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งสอดคล้องกับการศึกษาของ พงศ์วิชัย เขียวฉวีรัตน์ และคณะ (2561) ที่กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดยุทธศาสตร์และคัดเลือกสัญลักษณ์ชาติพันธุ์ช่วยให้การท่องเที่ยวยั่งยืน และก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ดั้งเดิม ในขณะที่กรณีศึกษาของ อิศราพร วิจิตร (2559) เรื่อง “การสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นบุรีรัมย์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว” ชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารอัตลักษณ์เชิงวัฒนธรรมต้องมีการออกแบบสาร และช่องทางที่เหมาะสมเพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง ดังนั้น หัวใจของการจัดการท่องเที่ยวเชิงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ “โตะ” จึงอยู่ที่การทำให้พิธีกรรมยังคงความหมายเชิงจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็สร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจอย่างเหมาะสมด้วยความเคารพต่ออัตลักษณ์ของชุมชน

การศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นว่า “โตะ” ไม่ได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ทางจิตวิญญาณ แต่เป็นบุคลากรฐานที่มีพลังกำหนดโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “โตะ” เป็นทั้งการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และเป็นเครื่องมือสื่อสารตัวตนต่อสังคมภายนอก ขณะเดียวกันก็สามารถประยุกต์ให้เข้ากับบริบทสมัยใหม่ได้ โดยไม่ทำลายรากเหง้าวัฒนธรรมที่แท้จริงของชาติพันธุ์ชาวเล

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. นำไปใช้เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “โตะ” ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล โดยทำงานร่วมกับชุมชน ท้องถิ่น ภาครัฐ เอกชน เพื่อสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่า รวมถึงความสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณี
2. นำไปใช้เป็นข้อมูลการออกแบบโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวตามปฏิทิน ประเพณี/พิธีกรรม ที่สร้างความภาคภูมิใจในคุณค่าของวิถีวัฒนธรรมให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล รวมทั้งสร้างมูลค่าจากรายได้ทางการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นการเคารพต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับตำนาน นิทาน เรื่องเล่าปรัมปราของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อที่เกี่ยวกับ “โຕ້ะ” กับแนวคิดทางจิตวิญญาณ และศาสนาที่หลอมรวมเข้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล
2. ควรศึกษาแนวทางการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว โปรแกรมการท่องเที่ยว หรือสื่อการท่องเที่ยวที่นำเสนอจิตวิญญาณความเชื่อ “โຕ້ะ” และพิธีกรรมของชาวเล โดยมุ่งเน้นความเคารพต่อวัฒนธรรม และเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต

ข้อพิจารณาด้านจริยธรรม

คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์รับรองโครงการวิจัย เลขที่ (COA NO) : PKRU2566/07
รหัสโครงการ (Study Code) : SC2566/07

รายการอ้างอิง

- จรัส งามมัน. (2534). การศึกษานิทานชาวเลจังหวัดสตูล. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาภาษาไทย]. มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.
- จารุวัฒน์ นวลใย, เณริศศักดิ์ พิภพศรี และเรวดี อังโฬ. (2564). ดนตรีลูกทุ่งในพิธีกรรมแก้บนของกลุ่มชาติพันธุ์อุรักลาไวก้อ. *แก่นดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. 3(1), 9-26. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JournalofMUSPAKKU/article/view/252060>
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. (2547). ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. ใน *บทความจากการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 2 ชาติและชาติพันธุ์ วิถีชีวิต และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในโลกปัจจุบัน*. (น. 4-114). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ชานนท์ ไชยทองดี. (2558). นิทาน ตำนาน เรื่องเล่า : อัตลักษณ์และความหมายทางวัฒนธรรมในจังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารวิชาการวิจัยสังคมมนุษย์*. 3(1), 162-181. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/wh/article/view/89231>
- ชูศักดิ์ วิทยากิต. (2561). *นิเวศวิทยามนุษย์ : การศึกษาสิ่งแวดล้อมในมิติสังคมและวัฒนธรรม*. ศูนย์บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2554). *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจความรู้ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). วิชาษา.
- ณัฐภูมิ ปริยวณิช. (2556). บุคลิกฐานในธรรมชาติ. *หน้าจั่ว*. 10, 210-233. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA/article/view/10683/11333>
- ธีรยุทธ บุญมี. (2551). *การปฏิวัติศาสตร์ของโซซอร์ เส้นทางโพสโตโมเดิร์นนิส*. วิชาษา.
- นฤพนธ์ ตัววิเศษ. (2560). แนวคิดมานุษยวิทยาการศึกษาความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 25(47), 173-197. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/76724/61652>
- นฤมล ขุนวิชัย และมานะ ขุนวิชัย. (2553). *ชีวิตและวัฒนธรรมชาวเลอุรักลาไวก้อแห่งท้องทะเลอันดามัน*. สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.
- นฤมล อรุโณทัย, (บก). (2557). *ทักษะวัฒนธรรมชาวเล : ร้อยเรื่องราวชาวเล มอแกน มอกลาน และอุรักลาไวก้อผู้กล้าแห่งอันดามัน*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

- นฤมล อรุโณทัย (ทิญชีระนันท์). (2546). เพื่อความเข้าใจในมอแกน ความรู้และมายาคติเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์.
ใน *ชาติพันธุ์และมายาคติ*. (น. 103-138). สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงวัฒนธรรม.
- ปรมินทร์ จารุวร. (2558). การสร้างภาพลักษณ์หมู่บ้านวัฒนธรรมจากคติชนบนเวทีการท่องเที่ยวที่บ้านหนองขาว.
ใน *ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย*. (น. 17-64). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2565). *ชาติพันธุ์สัมพันธ์ : การเมืองของความสัมพันธ์และแนวทางการศึกษา*. ศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร.
- ประสิทธิ์ เอื้อตระกูลวิทย์. (2534). *พิธีกรรมและความเชื่อของชาวเล : ศึกษาจากภาพเขียนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ใน
ภาคใต้ของประเทศไทย*. [สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปรีดา คงแป้น, (บก). (2555). *วิกฤตวิถีชาวเล*. https://www.tcijthai.com/uploads/ebooks/nomad_crisis.pdf
- พงศ์วิชัย เทียมฉัตรน, สพลันต์ เพชรคำ, ชินนทร์ วะสินนท์ และศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2561). บ้านกู : อัตลักษณ์ทาง
ชาติพันธุ์ผู้ให้การบริการการพัฒนาในบริบทการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน. *วารสารมหาวิทยาลัย
นครพนม*. 8(2), 17-25. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/npuj/article/view/136588>
- เยาวนิตย์ ศรีละมุล. (2541). *ศึกษาวัฒนธรรมเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิตของชาวเลเกาะหลีเป๊ะ ตำบลเกาะ
สาหร่าย อำเภอเมือง จังหวัดสตูล*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- เยาวลักษณ์ ศรีสุกใส. (2545). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคม-เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม : ศึกษากรณีชาวเลสงขลา
อ.เกาะลันตา จ.กระบี่*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- วันดี สันติวุฒิเมธี. (2545). *การศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า
การศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอแหง จังหวัดเชียงใหม่*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์].
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว. (2549). *วัฒนธรรมข้าว และพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2).
โรงพิมพ์ ไทน์ พรินต์.
- ศรีศักร วลัยโกดม. (2544). *สำนึกทางชาติพันธุ์*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) อาวุโส สกว. ศูนย์
มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนานนิทานพื้นบ้าน*. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ศิรินันต์ สุวรรณโมลี. (2558). ชาวเลในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่เพื่อการอยู่รอดของชุมชนและวิถี
วัฒนธรรม. *วารสารวิจัยสังคม*. 38(1), 109-136. <http://www.andaman.cusri.chula.ac.th/media/2019/07/a-3-4-cusri1-2558.pdf>
- ศุภชัย ภักดี และสนม ครุฑเมือง. (2550). นกกระเต็นด่อน : วิเคราะห์ความเชื่อและภาพสะท้อนของสังคม. *วารสาร
ครุศาสตร์*. 35(4). 64-73. <https://digital.car.chula.ac.th/cgi/viewcontent.cgi?article=3154&context=educujournal>
- ศุภโชค สนธิไชย และอาติยาพร สิ้นประเสริฐ. (2562). การศึกษาการย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเบิ่งในลุ่มแม่น้ำชี.
วารสารวิชาการ พลังงานและสิ่งแวดล้อมในอาคาร. 2(2), 66-77. <https://ph03.tci-thaijo.org/index.php/bee/article/view/18>
- สุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง. (2565). อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ในพหุวัฒนธรรมและการสื่อสาร. *วารสารศาสตร์*, 15(1), 198-228.
<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jcmag/article/view/252951>
- สุเทพ สุนทรเถาส. (2548). *ชาติพันธุ์สัมพันธ์ : แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์
ประชากร และการจัดองค์กรความสัมพันธ์ทางชาติ*. เมืองโบราณ.
- สุภาภรณ์ จันทวานิช. (2557). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. วี.พรินท์ (1991).
- อคิน รพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย : ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ช*. โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์.

- อาภรณ์ อุกฤษณ์. (2532). พิธีลอยเรือ : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของชาวเล กรณีศึกษาชุมชนบ้านหัวแหลม เกาะลันตา จังหวัดกระบี่. [ม.ป.ท.].
- อาภรณ์ อุกฤษณ์. (2554). พลวัตการปฏิสัมพันธ์และชาติพันธุ์อำนาจชาวเลเกาะลันตา จังหวัดกระบี่. งานวิจัยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม. <http://research.culture.go.th>.
- อิสราพร วิจิตร. (2559). การสื่อสารอัตลักษณ์ความเป็นบุรุษเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว. [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Hogan, D. W. (1972). *Men of the Sea: Coastal Tribes of South Thailand's West Coast*. SiamSociety. https://thesiamsociety.org/wp-content/uploads/1972/03/JSS_060_1h_Hogan_MenOfSeaCoastalTribesOfThailandsWestCoast.pdf
- La Barre, W. (1970). *The ghost dance: Origins of religion*. Doubleday.
- Lee, S. M. (2009). *Construction of Moken identity in Thailand: A case study in Kuraburi*, [Master's thesis, Lund University]. <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1433484&fileId=1433485>
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Malden, Massachusetts: Blackwell.
- Pierini, E. (2016). Becoming a Spirit Medium: Initiatory Learning and the Self in the Vale do Amanhecer. *Ethnos*, 81(2), 290-314. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00141844.2014.929598>
- Radcliffe-Brown, A. R. (2014). *Taboo: The Frazer Lecture 1939*. Cambridge University Press. https://assets.cambridge.org/97811076/95795/excerpt/9781107695795_excerpt.pdf
- Sibley, D. (1988). Purification of space. *Environment and Planning D: Society and Space*. 6(4), 409–421. <https://doi.org/10.1068/d060409>
- Smith, M. K. (2009). *Issues in cultural tourism studies* (2nd ed.). Routledge.
- Spiro, M. E. (1966). Religion: Problems of definition and explanation. In M. Banton (Ed.), *Anthropological approaches to the study of religion*. (pp. 85–126). Tavistock Publications.
- Turner, V. (1967). *The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual*. Cornell University Press.
- Verschuur, X. (2019). *The impact of tourism on the livelihood strategies of the Moken 'Sea Gypsies': A case study on Koh Phayam, Thailand*. [Master's Thesis Wageningen University & Research]. <https://edepot.wur.nl/526916>